

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

*zbornik radova
proceedings*

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA
Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

ZATVOR KAO DEO LOKALNE ZAJEDNICE¹

Snežana Soković¹, Danica Vasiljević-Prodanović²

¹ Univerzitet u Kragujevcu, Pravni fakultet

² Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Od postanka modernih zatvora njihova funkcija i unutrašnja organizacija se nije mnogo promenila. Tehnološki razvoj doprineo je unapređenju zatvorskih sistema i poboljšanju uslova izvršenja kazne zatvora, ali su tehnološka dostignuća prvenstveno uticala na stvaranju ustanova sa većim stepenom bezbednosti i kontrole. Ideja o zatvoru kao mestu kažnjavanja i ispaštavanja, koje ponižava i stigmatizira osuđenog, nije se menjala u skladu sa razvojem društva. Zatvor bi trebalo da predstavlja ustanovu koja pomaže reintegraciju osuđenog u socijalnu sredinu i služi na dobrobit celokupnom društvu. Međutim, u stvarnosti zatvor je mesto izolovano od spoljnog sveta, koje pruža malo mogućnosti za moralni, intelektualni, socijalni razvoj osuđenog. Mnogi autori smatraju da nedostatak obostrane komunikacije između zatvora i lokalne zajednice u kojoj se nalazi predstavlja osnovni razlog za negativne predstave o ulozi zatvora. Modeli takozvanih „restorativnih zatvora“ koji su okrenuti ka lokalnoj zajednici, učestvuju u njenom životu i doprinose dobrobiti članova zajednice predstavljaju uzor za reformu zatvora u potpuno drugačiju instituciju. Iako kritičari koncepta restorativnih zatvora sumnjaju da je moguće transformisati totalitarnu instituciju, oni priznaju da bi stvaranje snažnih veza između zatvora i lokalne zajednice moglo imati pozitivan uticaj na promenu života osuđenika uz istovremenu korist za lokalnu zajednicu. Ovim radom autorke navode na razmišljanje o razvoju zatvorskih ustanova u skladu sa novijim inicijativama za ostvarivanje bolje komunikacije sa lokalnom zajednicom.

Ključne reči: reforma zatvora, restorativni zatvor, lokalna zajednica

UVOD

Predstava o osuđeniku koji leškari u dokolici čekajući da prođe vreme, odsluži svoju kaznu i vrati se starom kriminalnom načinu života predstavlja stereotip koji se održava zahvaljujući uticaju masovnih medija (film, televizija, štampa,...). Zatvorske zidine su tu da razdvoje nevaljalce, buntovnike, prekršioci zakona, otpadnike, predatore od građana koji se pridržavaju normi. Činjenica je da postoje osuđenici koji nemaju nameru da menjaju svoj stil života i kojima boravak u zatvoru predstavlja samo rutinsku epizodu, „rizik posla“, još jednu „nepravdu“ koju im nanosi društvo. Takvi osuđenici se potpuno uklapaju u sliku koju stvaraju holivudski režiseri. Međutim, veliki broj privremenih stanara zatvorskih ustanova su ljudi koji imaju osećanje krivice, koji se stide i kaju zbog postupaka koji su ih doveli u sukob sa zakonom i koji će nastojati da ubuduće ne čine krivična dela. Zvaničnici nerado priznaju da su zatvori upravo „skrojeni“ po meri ovih prvih i da boravak u zatvoru tipičnog osuđenika uglavnom čine sati besposličarenja uz strogo počinovanje pravilima koja imaju

¹ Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu “Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju“, br. 179044, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Rukovoditeljka projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

za cilj bezbedno i nesmetano funkcionisanje zatvorskog sistema. Važna karakteristika zatvora je obaveza i pravo osuđenika na rad koji služi za sticanje radnih navika, znanja i veština, obuke za zanimanja kojima bi se osuđenik mogao baviti nakon otpusta. Međutim, praksa pokazuje da se logika industrijskog rada ne može uspešno preneti na zatvorsku sredinu i da se navedeni ciljevi veoma retko ostvaruju. Neki autori smatraju da je rad kao konstruktivna aktivnost u zatvoru samo mit koji opstaje zato što nije ponuđen alternativni model (Coyle, 2001). Umesto tradicionalnog koncepta rada predlaže se suštinski zaokret ka radu zasnovanom na restorativnim principima, koji je koristan i za društvenu zajednicu i za osuđenog. Ukorenjeno stanovište da u okviru zatvorskih ustanova nema mnogo prostora za učešće organizacija i pojedinaca izvan sistema krivičnog pravosuđa takođe je na udaru kritike reformatora zatvora. Praksa pokazuje da se suštinske promene zatvorske kulture mogu ostvariti otvaranjem ka spoljnoj sredini i uspostavljanjem saradnje sa lokalnom zajednicom.

RESTORATIVNI ZATVOR

Uključivanje postupaka restorativne pravde postaje sve rasprostranjenija praksa u krivičnopravnom sistemu, a postoje inicijative da elementi restorativne pravde pronađu mesto i u fazi izvršenja krivičnih sankcija, uz radikalne ideje o transformaciji zatvora. (Vasiljević-Prodanović, 2010). Coyle smatra da rehabilitacija prestupnika može biti mogo efektivnija ukoliko se zatvorima upravlja u skladu sa principima restorativne pravde i ukoliko se zatvorenici podstiču da „preuzmu odgovornost za posledice svog ponašanja uz obezbeđivanje mogućnosti da izvrše nadoknadu i uspostavljajući formalne puteve za rešavanja konflikata između osuđenika primenom medijacije“ (Coyle, 2001: 7).

Uticaj restorativne pravde na praksu primene kazne zatvora može se posmatrati dvojako. S jedne strane, ona dovodi u pitanje verovanje da "prekršiocu zaslužuju ispaštanje", dok s druge strane sugerise da zatvor treba reformisati kako bi poslužio restorativnim, a ne retributivnim ciljevima (Johnstone, 2007: 20). Pojedini autori smatraju da restorativna pravda može imati pozitivan uticaj na "stvaranje humanijih i demokratskijih uslova u zatvoru, razvoj bliskijih odnosa sa spoljnom zajednicom i stvaranja uslova za promenu života prestupnika" ali da "restorativna pravda ne može promeniti karakteristike totalne institucije bez rizika da bude uvučena u zatvorsku ideologiju kažnjavanja" (Guidoni, 2003: 65).

Koncept restorativnih zatvora zasniva se na činjenici da zatvori ne postoje u vakuumu, već ih treba posmatrati u kontekstu zajednice u kojoj se nalaze i čijim potrebama bi trebalo da služe. Jedna od glavnih preporuka izveštaja iz 1991. (Woolf Report) koji je usledio nakon pobune u zatvoru Strangeways u Engleskoj jeste da stvaranje snažnih veza između zatvora i lokalne zajednice predstavlja glavni preduslov za uspešnu reintegraciju osuđenika. Osuđenog bi trebalo smeštati u zatvor koji se nalazi što bliže njegovom mestu boravka kako bi se u najmanjoj meri narušavali odnosi sa porodicom i zajednicom iz koje dolazi (Stern, 2005). Takođe bi trebalo omogućiti da zatvor bude otvoreniji za saradnju sa organizacijama iz lokalne zajednice. Ta saradnja bi trebalo da bude dvosmerna, tako da zatvor ne bude samo korisnik, već i da pomaže lokalnoj zajednici kad god je to moguće.

Međunarodni centar za zatvorske studije (International Centre for Prison Studies) pokrenuo je početkom 2000-ih Projekat restorativnih zatvora (Restorative Justice Project). Ideja je bila da se predstavi model zatvaranja koji je potpuno suprotan savremenom trendu izgradnje tehnološki modernih građevina za "skladištenje prestupnika bez ikakvog socijalnog, etičkog i svrsishodnog sadržaja" (Stern, 2005). Projekat je imao četiri osnovna elementa:

- povezivanje zatvora sa lokalnom zajednicom,
- podsticanje prestupnika da obavljaju poslove od opšteg značaja,
- jačanje svesti prestupnika o negativnim efektima kriminala na žrtve,
- izgradnja alternativnog modela rešavanja konflikata u zatvoru (Coyle, 2008).

Jedan od najznačajnijih rezultata projekta je velika rekonstrukcija parka u centru Middlesbroa, koji su u potpunosti obnovili zatvorenici svojim dobrovoljnim radom. Albert Park, izgrađen još 1868, nekada predivan park sa jezerom, šetalištem, podijumom za orkestar, vrtovima sa cvećem, klupama za posetioce, tokom godina je bio prepušten propadanju. Gradske vlasti su obezbedile deo sredstava iz donacija za obnovu parka, ali je uz to bila neophodna i pomoć dobrovoljaca kako bi parku vratili nekadašnji sjaj. Tri lokalna zatvora pridružila su se projektu na volonterskoj osnovi. Najveći broj osuđenika koji su učestvovali u projektu su bili visokog stepena rizika i nisu mogli da napuštaju ustanovu. To nije predstavljalo prepreku da obavljaju različite poslove unutar zatvora: popravljanje čamaca, izrada nameštaja, bojenje klupa, pravljenje mozaika za Centar posetilaca itd.

Projekat je imao velikog odjeka u javnosti, a rezultati njegove evaluacije su pokazali visok stepen zadovoljstva i osuđenika koji su u njemu učestvovali i predstavnika lokalne zajednice (Coyle, 2008). Projekat je dobio veliki publicitet i osvojio brojne nagrade. Zahvaljujući pozitivnim rezultatima i drugi gradovi u Engleskoj su pokazali interesovanje za razvijanje bliskih odnosa sa lokalnim zatvorima, pa se kao dobar primer takve saradnje može navesti restauracija Saltwell parka u Gateshead-u. Tokom godina, projekat restorativnog zatvora je uključio mnoge zatvorske ustanove koje su saradivale sa različitim organizacijama iz lokalne zajednice.

Pažnju zaslužuje još jedan zanimljiv projekat koji dolazi iz Engleske, pod nazivom Aktivno građanstvo zajedno (Active Citizenship Together). Suština koncepta aktivnog građanstva se sastoji u tome da se osuđenik ne posmatra kao prestupnik, već kao građanin koji bi trebalo da prihvati odgovornost za svoje postupke i da se osposobi da nakon izlaska iz zatvora vodi produktivan život, izvan kriminala. Ova ideja podrazumeva promene u organizaciji zatvora i zaokret u pristupu osuđenom, jer „zatvor ne bi trebalo da ima za cilj preobraćanje prestupnika u dobrog zatvorenika, već zatvorenika u dobrog građanina.“ (Kimmitt et al., 2011: 61) Aktivno građanstvo u zatvorskim uslovima se može ispoljavati u različitim formama: programi podrške, rad u korist zajednice, programi restorativne pravde, demokratsko učešće u zatvorskom životu, umetnički i medijski projekti. Podsticanje odgovornosti osuđenog se ostvaruje tako što mu se pruža mogućnost da pozitivno doprinosi životu zatvora i šire zajednice, da nadoknadi štetu koju je prouzrokovao svojim delom, da učestvuje u donošenju odluka koje se odnose na njega i komunicira sa drugima u uslovima uzajamnog poštovanja.

Active Citizenship Together for Swale je partnerski projekat koji finansiraju Amicus Horizon, organizacija koja pruža smeštaj starim i nemoćnim licima i Swale Borough Council. Tim koji upravlja projektom se sastoji od osoblja Standford Hill zatvora, kao i pet zatvorenika koji su na uslovnom otpustu (Hudson, 2010). Tokom prve godine projektom je obuhvaćeno 23 osuđenika, pri čemu je kod 19 došlo do smanjenja rizika recidiva. Osuđenici su obavljali poslove uređenja zemljišta, i u tom periodu je iz grada uklonjeno 130 tona otpada. U drugoj godini kroz projekat je prošlo 40 zatvorenika od kojih je kod 32 došlo do održivog unapređenja veština i smanjenja rizika recidiva. Takođe je zabeležen porast stepena zadovoljstva korisnika projekta (stanari doma za smeštaj starih i nemoćnih lica). Reakcija lokalne zajednice je bila veoma pozitivna, što potvrđuju brojna pisma zahvalnosti, e-mailovi i fotografije poslati od strane građana. Rezultati projekta su praćeni od strane lokalnih medija (Hudson, 2010a).

DOBROVOLJNI RAD ZATVORENIKA U KORIST ZAJEDNICE

Obaveza i pravo osuđenika na rad predstavljaju važnu karakteristiku zatvora. Rad u zatvorskom okruženju bi trebalo da služi kao strukturisana aktivnost kojom se razvija disciplina, stiču radne navike, znanja i veštine, vrši osposobljavanje za zanimanja kojima bi se osuđenik mogao baviti nakon otpusta. Međutim, mnogi autori konstatuju da se navedeni ciljevi rada u praksi retko ostvaruju. Coyle smatra da rad kao konstruktivna aktivnost zatvorenika predstavlja samo mit koji opstaje uprkos spoznaji da ne ostvaruje proklamovane ciljeve, zahvaljujući tome što niko do sada nije ponudio alternativni model. Takav model aktivnosti bi trebalo da ispunjava određene zahteve: da bude svrsishodan, da obuhvata „pravi rad“, da korisno ispunjava vreme, da pruža zatvoreniku mogućnost da učini nešto dobro, da pokuša da vrati u prvobitno stanje ono što je oštetio krivičnim delom (Coyle, 2001).

Koncept restorativnog zatvora podrazumeva suštinski zaokret sa tradicionalne uloge rada u postupku izvršenja kazne zatvora ka modelu koji u prvi plan stavlja korisnost rada za zajednicu i osuđenog. Osuđenik se ne posmatra kao neadekvatan pojedinac čije nedostatke i slabosti treba otklanjati podvrgavajući ga različitim tretmanima, već treba otkrivati njegove vrline i jačati pozitivne potencijale. Ovakav pristup može biti daleko konstruktivniji zato što pruža veće izgleda za razvoj odnosa sa spoljnom zajednicom i može podstaći njene članove da pokažu veće interesovanje za socijalnu reintegraciju osuđenika. Mnogi teoretičari smatraju da osuđenom treba pružiti mogućnost da pokaže altruizam, da pomaže drugima umesto da se fokusira isključivo na sopstvene probleme i da na taj način razvija lične kvalitete. U izveštajima organizacija iz nevladinog i volonterskog sektora se može pročitati da osuđenici, kad im se pruži prilika, rade sa velikim entuzijazmom na projektima za koje znaju da će pomoći ljudima iz ranjivih kategorija - stari, bolesni, siromašni,... (Coyle, 2001).

Kroz volonterski rad zatvorenici imaju priliku da spoznaju svrsishodnost svog boravka u zatvoru, dobijaju mogućnost da ovladaju novim veštinama, steknu poverenja drugih, razvijaju osećanja odgovornosti, priliku da nešto pruže zauzvrat, prelaze put od pasivnog korisnika do aktivnog građanina koji pruža doprinos društvu (Kimmatt et al., 2011). Za razliku od tradicionalnog rada koji za zatvorenike ima značaj samo u ekonomskom smislu, rad koji se obavlja u korist zajednice, i čije efekte mogu da osete i njihove porodice i prijatelji, predstavlja potpuno drugačije iskustvo.

Dobrovoljni rad zavorenika na obnovi i uređenju gradskih parkova pokazao se kao najočigledniji primer njihovog doprinosa lokalnoj zajednici. Radovi na uređenju Albert parka i Saltwell parka postavili su temelje za razvoj novih odnosa između gradskih vlasti i zatvorskih institucija. Na ovaj način je skrenuta pažnja nadležnima u gradskim upravama da su zatvori deo njihove sredine i da u njima borave njihovi građani koji će se ubrzo vratiti u zajednicu (najveći broj zatvorenika izdržava kratkotrajne kazne zatvora) (Stern, 2005).

ZAKLJUČAK

Da li će vreme izdržavanja kazne zatvora biti korisno provedeno ne zavisi samo od organizacije postupka izvršenja, kvaliteta stručnog osoblja, aktivnosti i motivacije osuđenog, već i od načina na koji je zatvor kao institucija integrisan u lokalnu sredinu i učestvuje u životu zajednice. Primeri saradnje lokalnih zajednica sa zatvorima koji se nalaze na njihovoj teritoriji pokazuju da ovakva praksa ima perspektivu i da „zatvor ne mora da bude besadržajno iskustvo“ (Kimmatt et al., 2011: 61). Saradnja zatvorskih ustanova sa lokalnom zajednicom se ne ograničava samo na organe vlasti, već i na ustanove

i organizacije iz različitih sektora – zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, zapošljavanje, nevladine organizacije itd. Formalna saradnja sa zatvorskim ustanovama i zajednička realizacija projekata od opšteg interesa mogu doprineti stvaranju pozitivnije slike o zatvorima i socijalnim potencijalima zatvorenika. Javnost ima priliku da vidi da oni mogu da pruže istinski doprinos zajednici i da mogu biti odgovorni članovi društva. Osuđeni može pružiti pozitivan doprinos na više načina: tako što će pomagati drugima; obavljati volonterski rad; aktivno učestvovati u zatvorskom životu; angažovati se u umetničkim ili medijskim projektima unutar i izvan zatvora itd. Obavljanjem dobrovoljnog rada u korist zajednice zatvorenici imaju mogućnost da pruže neku vrstu nadoknade i da istovremeno osećaju da nisu odbačeni od društva. Mnogi autori se zalažu za reformu zatvora u skladu sa restorativnim ciljevima. Da bi zatvor mogao da ostvaruje svoju funkciju neophodno je da dođe do suštinskih promena zatvorske kulture. Izgradnja snažnih veza sa lokalnom zajednicom i otvaranje zatvora ka spoljnoj sredini jesu koraci u tom pravcu.

LITERATURA

1. Coyle, A. (2001). *The Myth of Prison Work. The Restorative Prison Project*. London: International centre for Prison Studies. Retrieved September 5, 2011. from www.prisonstudies.org/info/downloads/restorative_prison_paper3.doc
2. Coyle, A. (2008). *Understanding prisons*. International Centre for Prison Studies, Retrieved July 15, 2009. from http://www.rethinking.org.nz/images/newsletter%20PDF/Issue%2038/Coyle_Understanding_Prison.pdf
3. Guidoni, O. (2003). The ambivalences of restorative justice: Some reflections on an Italian prison project. *Contemporary Justice Review*, 6 (1), 55-68.
4. Hudson, A. (2010). *Active Citizenship Together – Integrating the prison into the lives of the local community in the United Kingdom*. In: Gyokos, M., & Lanyi, K. (eds.) *European best practices of restorative justice in the criminal procedure*. Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement of the Republic of Hungary.
5. Hudson, A. (2010a). *Active Citizenship Together – Integrating the prison into the lives of the local community in the United Kingdom*. Retrieved September 10, 2011 from <http://mereps.foresee.hu/en/segedoldalok/news/273/1b62451f62/>
6. Johnstone, G. (2007). Restorative justice and the practice of imprisonment. *Prison Service Journal*, 174, 15-20.
7. Kimmett, E., Jacobson, J., & Biggar, K. (2011). *Time Well Spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. London: Prison Reform Trust. Retrieved September 5, 2011. from <http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/Time%20Well%20Spent%20report%20lo.pdf>
8. Stern, V. (2005). *Prisons and their communities: Testing a new approach. An account of the restorative prison project 2000-2004*. London: International Centre for Prison Studies. Kings College London.
9. Vasiljević-Prodanović, D. (2010). Restorativna pravda u krivičnom pravnom sistemu. *Temida*, 13 (3), 57-68.

PRISON AS A PART OF LOCAL COMMUNITY

Snežana Soković¹, Danica Vasiljević-Prodanović²

¹University of Kragujevac, Faculty of Law in Kragujevac

²University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Inner organization of prison and its function have not changed in its essential features since the beginning of modern prisons. Although technological development has contributed to the development of prison systems and improvement of conditions of prison sentence execution, the biggest influence of technological advancements has been on prison security level and control. The idea of prison as a place of punishment and atonement, which demeans and stigmatizes convicted, has not changed in accordance with the development of society. Prison should be an institution that promotes social reintegration of convicted and serves to benefit the entire society. However, real prison is a place isolated from the outside world, which provides little opportunity for the moral, intellectual, social development of convicted. Many authors argue that the lack of mutual communication between prisons and local communities in which they exist is a major reason for negative perceptions about the role of prison. Models of so-called 'restorative prisons', oriented to the community, involved in her life and prisons which contribute to the welfare of the community members are a model for prison reform in a very different institution. Although critics of the concept of restorative prison question a possibility to transform a totalitarian institution, they acknowledge that the creation of strong links between prison and the local community could have a positive impact on the change of convicts life and at the same time benefit the local community. In this work the authors suggest thinking about the development of prison facilities in line with recent initiatives to achieve better communication with the local community.

Key words: Prison reform, restorative prison, local community